

Inhoud

ARTIKELEN

- Zocherparken op de agenda 2
Tuinen en parken in Zuid-Holland
Korneel Aschman | Maartje Bos | Ronald van Immerseel |
Peter Verhoeff | Nina Wijsbek

- Speuren naar bosgeschiedenis 14
Ervaringen met vrijwilligers in het Engelderholt
Martijn Boosten

- De Nederlandse hoogvenen 23
Verleden, heden en toekomst
Roy van Beek

- 'Een steert sands' bij Holland 34
De historische landschapontwikkeling
van Hoek van Holland en De Beer
Frans Beekman en Ed Buijsman

RUBRIEKEN

- MARKANT IN HET LAND 44
Vliedbergen in Zeeland

- SCHOP IN DE GROND 47
De centrale as

- TOEN EN NU 55
Heerlijkheid Wehl op de kadastrale kaart

- VISIE OP LANDSCHAP 58
Berno Strootman

- LITERATUUROVERZICHT 63

'Een steert sands' bij Holland

De historische landschapontwikkeling van Hoek van Holland en De Beer

Sinds 150 jaar kennen we de monding van de Nieuwe Waterweg als de toegang tot de Rotterdamse haven. Lange tijd was het zuidelijk gelegen deel van Holland echter een uitgestrekt en verlaten kustlandschap. Het was in de loop van vele eeuwen ontstaan in het eens machtige zeegat waar in de vroege middeleeuwen de Maas in de Noordzee uitmondde. De historisch-geografische ontwikkeling van dit gebied tussen Hoek van Holland en De Beer was eeuwenlang uiterst dynamisch.

IIII Aangroei buiten de Maasdijk

Na de Sint-Elisabethsvloed van november 1421 was de afvoer van de grote rivieren sterk veranderd. Bij de Maasmonding leidde dit tot versterking van landschapsvormende processen die in de loop der eeuwen de 'hoek' van Holland deed ontstaan. Na menselijk ingrijpen in de vorm van de aanleg van de Nieuwe Waterweg was uiteindelijk zelfs een uniek natuurgebied het resultaat. Het is al met al een fascinerende geschiedenis die aan de hand van oude kaarten goed is te volgen. De namen van de landschapselementen op deze kaarten kunnen ons bovendien veel over de aard van het landschap vertellen.

'Door stormen zijt ge ontstaan, slechts door stormen zult ge vergaan'. Met deze zin opende het informatieboekje over natuurmonument De Beer uit 1951.¹ Dit natuurgebied lag ten zuiden van de monding van de Nieuwe Waterweg en was het resultaat van een eeuwenlange ontwikkeling aan de zuidelijkste punt van (Zuid-)Holland. Een van de 'stormen' uit het citaat is de Sint-Elisabethsvloed van 1421.² Deze leidde er onder andere toe dat voortaan meer Maaswater zuidelijker, en dan met name door het Haringvliet, naar zee stroomde en dus minder door de oorspronkelijke riviertak. De lagere afvoer en stroomsnelheid leidde tot verzanding van de Maasmond en een versterking van al eeuwen

optredende, landschapsvormende processen. Al vóór de stormvloed van 1421 trad vorming van lage duinen, zandplaten en gorzen vóór de omstreeks 1250 aangelegde Maasdijk op. Dit proces verliep geleidelijk. De bedijking van de zandplaat 's-Gravenzande vond niet lang na 1150 plaats en die polder lag dus binnen de Nieuwe Maasdijk. Achtereenvolgens werden bedijkt: polder Noordland (circa 1240), polder Nieuwland (1420), Oranjepolder (1640) en de Buiten-Nieuwlandsche polder (circa 1750) met daarin de naam Bonnen voor het recht verkavelde bouwland. Uiteindelijk ging het om een strook jongere polders tussen de Maasdijk en de Maas van wel 10 kilometer lang en 2,5 à 3 kilometer breed.³

Vanuit de duinkust ten zuiden van Monster vond een regelmatige vorming van smalle

Het zuidelijk deel van De Beer op een aquarel van Jan Voerman jr., zoals afgebeeld in het Verkade-album *Onze groote rivieren* uit 1938. Op de voorgrond bergeenden en links een tapuit. Op de achtergrond de Brielsche Maas met vaag nog de stompe toren van Brielle.

'De zuidwaartse groei van de kust is opvallend'

strandhaken of haakwallen (ook wel vloedhaken) in oostelijke richting plaats, die tot een stuifdijk werden versterkt. De natuur schiep op deze manier de mogelijkheid voor de aanleg van genoemde polders. Tussen de polder Nieuwland en de Oranjepolder liet men tot halverwege de achttiende eeuw de Staelduinen onbedijkt: het was een belangrijk jachtterrein en konijnenwarande. Achter de strandhaken slibden de gorzen langzaam op tot ze rijp waren voor bedijking. Deze gorzen in het brakke mondingsgebied van de Maas waren te vergelijken met de zilte schorren in Zeeland en werden ook beweid met schapen.

De dijk langs de Buiten-Nieuwlandsche polder werd later de dijk langs de Nieuwe Waterweg (1872) en werd ook de spoordijk naar Hoek van Holland (1893). De vorming van de 'buitendijkse polders' van Delfland buiten de Maasdijk was mogelijk geworden door de verplaatsing van de noordelijk geul in de Maasmond in zuidelijke richting. De belangrijkste geul, de Brielsche Maas, liep onder de oever van Voorne. Het zand voor de smalle en langgerekte strandhaken was afkomstig van de kust tussen Scheveningen en de Maasmond.

De landwinst ten zuiden van de Maasdijk met de typische strandhaken wordt fraai geïllustreerd op de *Kaart van Delfland* van Floris Balthasarsz. uit 1611. Ten zuiden van 's-Gravenzande liggen de polders Noordland en Nieuwland. Op de kaart is duidelijk te zien dat men aan de binnenkant van de strandhaak de polderdijk heeft aangelegd. Bij de jongste strandhaak 'Den Haeck' is dat in 1611 nog niet ge-

beurd. Het zou nog ruim een eeuw duren voor hier de Buiten-Nieuwlandsche polder werd bedijkt. Vóór de Nieuwlandschedijk lag in 1611 een halfronde strandvlakte. Deze uitgroeiende landtong genaamd De Beer zou ervoor zorgen dat er zich oostwaarts geen nieuwe strandhaken meer vormden. Aan de rivierkant van De Beer zijn op de kaart kronkelende krekten te zien in het kale slik. De bakens staan hier nog uit de tijd, slechts enkele jaren ervoor, toen schepen volgens de lijn van deze merktekens konden binnenzeilen. De kust zal daarna alleen zuidwaarts uitgroeien. De kaart van Floris Balthasarsz. markeert een keerpunt in de kustgeschiedenis in deze uithoek van Holland omstreeks 1600.

IIII Zandplaten en geulen in de Maasmond

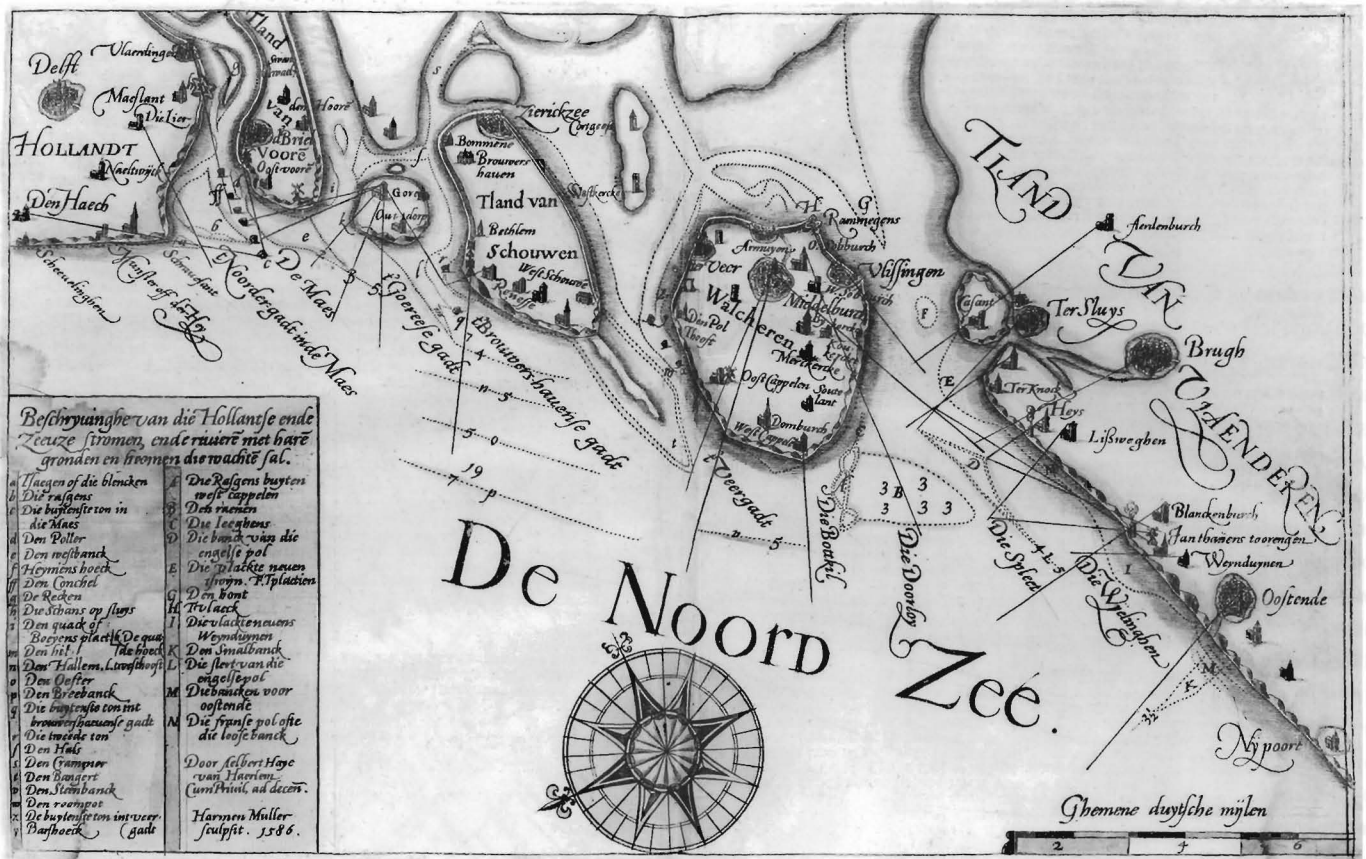
Over de precieze toestand van de Maasmond in de middeleeuwen is vrijwel niets bekend. In een schriftelijke bron staat dat in de zuidelijke toegang van de Maas in 1358 vier tonnen (om de loop van de vaargeul aan te geven) werden gelegd.⁴ De eerste kaart van de Maasmond is van circa 1540. Tussen Holland en Voorne ligt op deze eenvoudige kaart een grote ovale zandplaat dwars op de rivier van wel 5 bij 3 kilometer.⁵ Het is heel goed mogelijk dat er door deze plaat geulen liepen die hem in stukken verdeelden. De ligging van de plaat is goed te begrijpen, omdat de dagelijks inkomende vloed de afvoer van rivierwater stagneerde. Daardoor vond hier sedimentatie plaats. In de vaargeul aan de kant van Voorne staan op de kaart uit circa 1540 nog steeds vier tonnen ingetekend en die geul is dus de diepste.

Een paar zeekaarten van een halve eeuw later geven de mogelijkheid de ontwikkeling van de Maasmond te volgen.⁶ De zeekaart van Lucas Jansz. Waghenaer uit 1584 laat in de Maasmond zandplaten en geulen zien. Van zuid naar noord zijn dat de geul 't Oude Gatt, de plaat Holm, de geul 't Nieuwe Gatt, de plaat Die Darij en onder de Hollandse kust een naamloze geul, die in de toelichting Botkil wordt genoemd.⁷ Op de *Caerte van den Lande van Voerne* van Jan Potter uit 1576 heet de scherpe hoek daar Den Houck van Schravensand. Op een tweede zeekaart van Waghenaer uit 1586 heeft 't Nieuwe Gatt de grote zandplaat uit 1540 doorbroken en is het daar 3 à 4 vadem diep.⁸ De geulen langs de kusten van Voorne en Holland zijn 2 à 3 vadem en dus bijna 2 meter minder diep dan 't Nieuwe Gatt. Alle geulen zijn betond, en kunnen dus door de toenmalige schepen worden bevaren. De Holm is op deze kaart veel groter geworden en Die Darij veel kleiner. Op de zeekaart van Albert Haeyen uit 1585 heet de Holm, Die Rasgens. Ernaast ligt Den Conckel, een draaikolk, in de betonde Maas.

Wat de namen betreft, betekent Holm 'bult in zee' en is van Scandinavische herkomst.⁹ Darij of derrie duidt

Fragment van de kaart van Delfland van Floris Balthasarsz. uit 1611. Op deze kaart die werd gemaakt in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland, komt voor het eerst de naam Den Beer voor.

Fragment van een kaart van Albert Heayen uit 1586, gepubliceerd in *Amstelredamsche Zee-caerten*. Albert Haeyen was de eerste die op de zeekaart in zijn stuurmansgids koerslijnen aangaf, waarbij de schipper met hulp van kerktorens het zeegat kon binnenzeilen. Ook tekende hij de tonnen in het vaarwater (linksboven). a: Tsaegen of Die Blencken; b: Die Rasgens; d: De buitenste ton in die Maes; ff: Den Conckel.

waarschijnlijk op een zandplaat met een slikkig oppervlak. Bij Botkil, te vergelijken met Botlek, valt te denken aan een geul waar de botvisserij werd bedreven. Op de zeekaart van Waghenaer uit 1586 heeft de noordelijke geul geen ton meer, de verondieping is hier begonnen. Gescheiden door een smalle geul ligt op de zeekaart van Haeyen vlakbij de kust een driehoekige plaat, die eerst Die Darij heette. Deze plaat heet in de toelichting nu Tsaegen of die Blencken.¹⁰ 'Saegen' betekent zaag en dat is de vorm van de zandplaat, die naar schatting 700 meter lang is. Blencken komt van het blinkende zand. Op nieuwe zeekaarten van Waghenaer uit 1592 zit de genoemde plaat inmiddels vast aan het Hollandse strand en heet nog steeds Blencken met als toevoeging 'een steert sands die van Holland aff comt schieten'.¹¹

IIII De naam De Beer valt

Met laagwater was de Blencken goed begaanbaar en vermoedelijk lag er een zandrif in het verlengde als een onderzeese voortzetting. De geulen en zandplaten

verplaatsten zich nogal eens. Waghenaer schreef in 1592 dat de Maasmond 'by mijnen tyt' twee of driemaal is veranderd. Ook op zuidelijk Texel, zoals bij De Hors, zijn regelmatig zandplaten door de getijwerking uit de buitendelta met de naastliggende kust verheeld. De groei van de Blencken, die op de kaart van Floris Balthasarsz. uit 1611 voor het eerst 'Den Beer' heet, zal daarna vooral komen door zandaanvoer vanuit het noorden. Door het ontstaan van deze landtong aan de Hollandse kust boog de noordelijke vaargeul om De Beer. Haeyen noemde deze vaargeul al 't Noordergadt inde Maes. In de toelichting bij de zeekaart van Willem Jansz. Blaeu, in het *Licht der Zee-vaert* uit 1613, staat dat langs het met de voet begaanbare strand van 's-Gravenzande 'weder een schoon gat deurgebroocken (is) dat het Landtsdiep ofte Noordergat genaempt werd'. De geul was aangegeven met zes rode tonnen, die rechts gehouden moeten worden als men met de stroom mee vaart.

Op de kaart van Floris Balthasarsz. uit 1611 steekt De Beer ongeveer 1000 meter naar het zuidwesten. Op een kaart van diens zoon Balthasar Florisz. uit 1629 is dat inmiddels 1300 meter. Op de zeekaart van Willem Jansz. Blaeu uit 1623 staat naast de eerste contouren van De Beer een grote centrale zandplaat in de Maasmond afgebeeld, waarin de kleine platen uit 1586 zijn opgenomen.¹² De gehele zandplaat

Kaart van de zoon van Floris Balthasarsz., Balthasar Florisz., van het zuidelijk deel van Holland. De kaart – uit 1629 – toont de verandering in de monding van de Maas. De Beer is in vergelijking met de kaart van 1611 in lengte toegenomen. Het noorden is rechts.

heet Honde Plaet met drie wat hoger gelegen gedeelten: Bienen aan de westkant, Rassen en een naamloos plaatje aan de oostkant, dat in 1630 op de Kaart van Delfland van Floris Jacobsz. de Nieu(we) Rib wordt genoemd. Tussen de Hondenplaat en de Delflandse oever staat Panne geschreven en is er een anker getekend. Hier konden dus in de luwte van De Beer schepen voor anker gaan. Op een jongere zeekaart van Blaeu uit 1635 staat de grote zandplaat in de Maasmond weer met aparte onderdelen getekend. Ten noorden van het Zuidergat liggen twee platen met de naam Hompels en noordelijk daarvan twee platen met de naam Rassen. De toestand van de Maasmond wordt duidelijk met de vermelde toponiemen.¹³ Op de Hondenplaat lagen stellig vaak zeehonden. Hompels heeft vermoedelijk dezelfde betekenis als het al eerder besproken Holm, namelijk 'bult in zee'. De naam Rasgen of Rassen verwijst naar een geul met 'razend', dus snelstromend water. Deze naam ging over op de zandplaat ernaast. Net als bij Holm wordt bij Rassen verwezen naar een noordse herkomst. In de achttiende eeuw staat op de plaats van Rassen de naam Onrust met dezelfde verwijzing naar snelstromend water. De naam Nieuwe Rib duidt op een lange smalle zandbank. Het woord De Pan(ne) wijst op een komvormige inham of laagte, denk ook aan duinpan.

IIII Erosie Delflandse kust en verzanding Maasmond

Op de Kaart van Delfland van Nikolaus Cruquius uit 1712 is goed te zien dat de kust ten zuiden van Ter Heijde uitgroeide in zuidwestelijke richting. Bekend werd de kaart van Delfland tussen Hoek van Holland en Ter Heijde van Johannes Bloteling uit 1738 met daarop de kustlijnen uit 1611, 1665 en 1712 ingetekend (en later aangevuld door A.A. Beekman met de kustlijn van 1865). Het verband tussen deze achteruitgang van de Delflandse kust en de aangroei van De Beer is evident. Aanvankelijk was die groei vrij langzaam: tussen 1586 en 1629 slechts 1300 meter (30 meter per jaar). In de periode tussen 1629 en 1665 kwam er zelfs 2700 meter bij (75 meter per jaar). De maximale lengte van De Beer bleef daarna een paar eeuwen 4 kilometer. Deze zuidwaartse groei van de kust is opvallend. Ook nu blijkt zand van de Zandmotor bij Ter Heijde voor 60 procent naar het noorden en voor 40 procent naar het zuiden te gaan. Dat is kennelijk op dit deel van de kust de algemene trend. Het geërodeerde zand van de Delflandse kust werd door het vloedtransport en de branding op het strand van De Beer gebracht en daarna door de wind tot duintjes gevormd. Ook op Goeree groeide in de veertiende tot de zestiende eeuw een strandhaak met duinen vanuit het Haringvliet in (zuid)westelijke richting en werden daarachter de gorzen ingepolderd. In de tweede helft van de zeventiende eeuw verschijnt de naam Den Houck van Holland op kaarten, vooral op

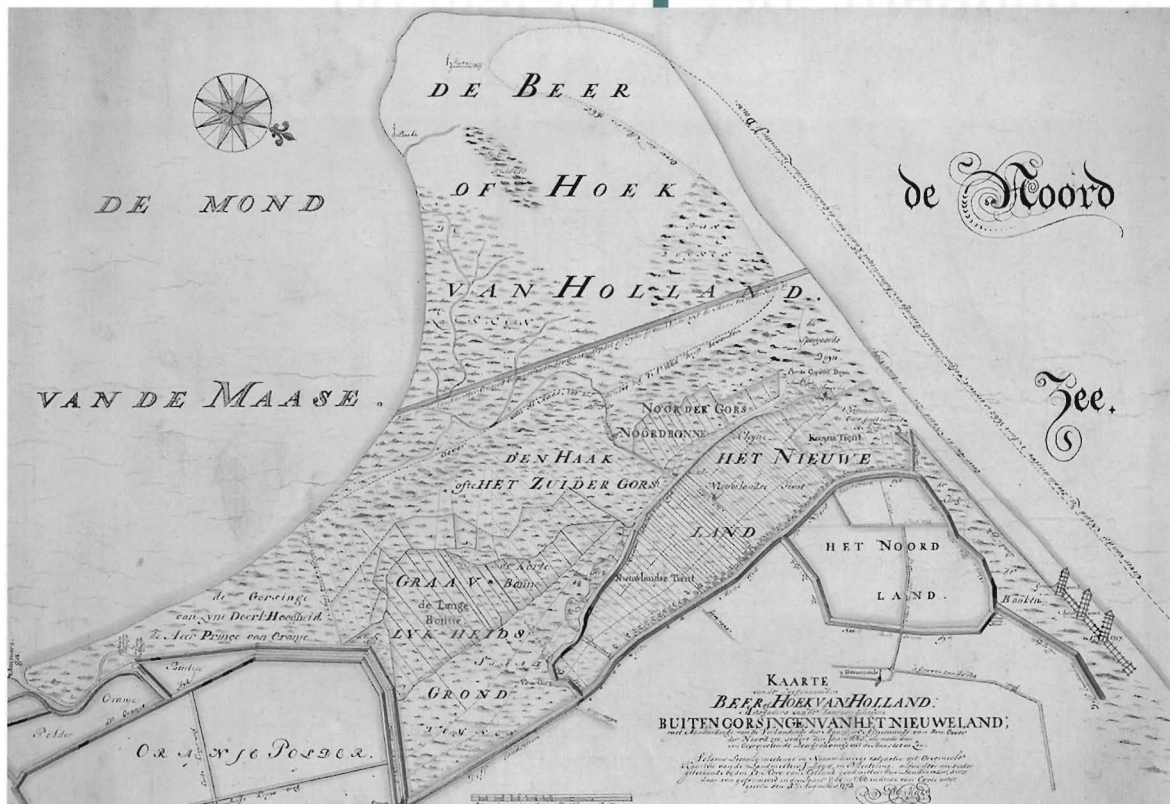
het noordelijk deel van het schiereiland en de naam De Beer op het zuidelijk deel. Ook wordt de gehele landtong dan wel Hoek van Holland genoemd. Op de kaart *Platen en zandbanken in de Maasmond* door Gideon van Rest uit 1723 is verschil te zien tussen het hoogste deel van De Beer en een breed laag strand daaromheen. In het zuidwesten stak de mast van een scheepswrak uit het zand. Deze op de strandvlakte goed zichtbare 'watermast' was het doel van menige strandwandeling in de achttiende eeuw, waarbij namen in de houten paal werden gekerfd.

Dwars door de plaat Onrust liep in het begin van de achttiende eeuw het Schuitemgat of Middeldiep. Bij de zuidpunt van De Beer kwamen het Noorderdiep en Middeldiep samen. Langs Voorne liep het Landsdiep (eerder Zuidergat), de belangrijkste toegang tot de Maas van 12 à 16 voet (4 à 5 meter) diep. Op de kaart *Het Eylandt West-Voorne of Goedereede ... tot Hoek van Holland* van Nikolaus Cruquius uit 1733 staan weer twee zee-gaten. Het Noorderdiep was slechts 5 à 8 voet (1,6 à 2,5 meter) diep. Het Zuiderdiep of Brielsche Maas was de belangrijkste vaargeul van 12 à 16 voet (3,8 à 5 meter). De noordelijke en zuidelijke toegang tot de Maas bleven bevaarbaar, maar de Brielsche Maas langs de Voornse oever was de belangrijkste. Door de krachtige ebstroom daar ontstond de diepte De Pit of De Put. Beeldend beschreef Cruquius deze diepte op de kaart uit 1733 als 'de Pan met de Steel'. Dezelfde Nikolaus Cruquius schreef in 1731 in een *Korte Verhandeling over 'de rivier bedervende beer'* en stelde een doorsnijding van het schiereiland De Beer voor.

IIII Duin- en gorsvorming op De Beer

Op de al genoemde kaart van Gideon van Rest uit 1723 wordt op De Beer onderscheid gemaakt tussen hoog en laag strand. Er is nog geen sprake van duinen. Tien jaar later zijn er op de hierboven genoemde kaart van Cruquius uit 1733 duinen getekend aan de zuidoostkant van De Beer. De verheelde zandplaat Hompels aan de oostkant had het gebied aanzienlijk verbreed. Door deze zandaanvoer ontstonden er duinen, die ook de naam Hompels kregen. In het noordelijk deel van de Beer zijn duinen te zien die aansluiten op het Spanjaards Duin. Ze heten de Pan Duijnen, die achter de inham De Pan waren ontstaan. Weer bijna tien jaar later op de *Kaart van de Beneden Rivier de Maas* door Melchior Bolstra uit 1739 staan er duinen getekend langs de westkant van De Beer. Hiervan waren in 1930 nog de 'duinruïnes' achter Het Groene Strand te zien. Daarnaast lag een strandvlakte

Een fraaie kaart van het zuidelijk deel van Holland van De Graat uit 1773. De kaart bevat diverse interessante details. Zo staat in de Noordzee met de stippellijn de kustlijn uit 1665 aangegeven. Ook staat op de kaart de door Cruquius voorgestelde 'doorgraaving' van de Hoek van Holland aangegeven. Daaronder met een stippellijn de oever van de Maas in 1665. Dit laatste geeft een goede beeld van de landaanwas die in honderd jaar is opgetreden. Dankzij de oude oeverlijn uit 1665 is te zien hoe smal de Beer eerst was. We zien de sterke verbreding van de smalle landtong met het duincomplex De Hompels, het gors De Zekken en de Pan Duijnen. Het zuiden is naar boven.

die niet voor niets Het Breed heette, het was opvallend breed. De ondiepe Maasvlakte zorgde bij storm voor bescherming van strand en duinen op De Beer.

De grote inham De Pan achter De Beer was in 1723 al 'vervult met slijck' en slibde kennelijk dicht. Door het verlanden van het voormalige Noorderdiep kwam ook de zandbank Onrust tegen dit slik te liggen en vormde er de zandige buitenrand van. Het slik raakte begroeid en werd een gors.¹⁴ Dit is goed te zien op de eerder genoemde kaart van Bolstra uit 1741, waarop het krekenspatroon in De Pan is afgebeeld. Op de *Kaart van Het Nieuwland, etc.* door Cornelis de Graat uit 1773 heet dit gors De Zekken en sluit aan op de Buitengorsingen van het Nieuwland. Op deze kaart staat het tracé getekend van de doorsnijding van De Beer, zoals voorgesteld door Cruquius in 1731. De naam Zekken verwijst naar de vegetatie van het gors, waarnaast riet ook 'zekgras' (lokale aanduiding voor zeebies) groeide. Op de topografische kaart uit 1850 staan vier krekens getekend, van west naar oost genaamd: De Muij, Kreek, Sprang en 't Vloegat. Deze namen duiden alle op het

dagelijks getij in het opgeslibde gors. In de negentiende eeuw werden op De Beer rietschuttingen geplaatst, die stuivend zand moesten invangen en zo de duinvorming bevorderen. Op de duizenden konijnen die er leefden, werd intensief gejaagd.

In de negentiende eeuw lag er voor de Maasmond een groot ondiep gebied. In 1850 lagen er voor De Beer: de Droogte van de Maas, een ondiepe geul de Vlake (ooit het Noorderdiep), en de Westplaat. Het gebied van deze Maasvlakte maakt de toegang tot de Maas problematisch voor de steeds groter wordende schepen op weg naar de haven Rotterdam. Samen met de toenemende verzanding van de Brielsche Maas leidde dit alles halverwege de negentiende eeuw naar het zoeken van een oplossing. In navolging van Nikolaus Cruquius kwam Pieter Caland in 1858 met een plan tot doorgraving van De Beer.¹⁵ In feite stelde hij voor het verzande Noordergat van de Maas weer uit te graven. De rivier zelf moest daarna de Nieuwe Waterweg op diepte houden. De werken voor de aanleg van de Nieuwe Waterweg begonnen in 1866 en betroffen de gedeeltelijke afdamming van de riviertak het Scheur achter De Beer en de aanleg van de Scheurpolder (1869). De Beer was nu met het eiland Rozenburg verbonden maar was nu ook los gekomen van de ge-

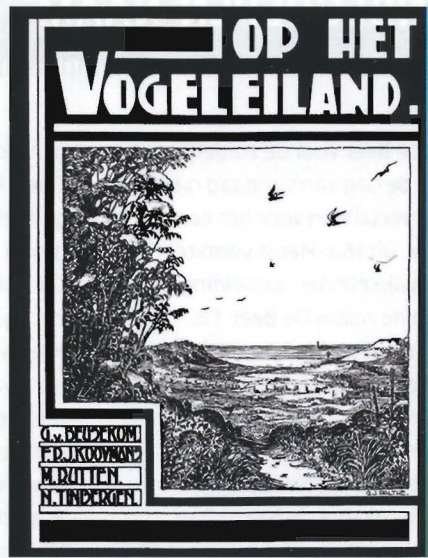
'De Beer zou in de loop van de tijd uitgroeien tot een waar vogeldorado en kreeg dan ook terecht de bijnaam "het vogeleiland"'

Het zuidelijk deel van De Beer was voor de Tweede Wereldoorlog een zeer dynamisch landschap waar duinen ontstonden en weer verdwenen. Struiken als duindoorns en vlier hielden met hun wortels de winderosie lang tegen. Zo ontstonden de 'duinruïnes'. De foto is van Frans Kooijmans dankzij wiens enthousiasme voor De Beer er veel beeldmateriaal van bestaat.

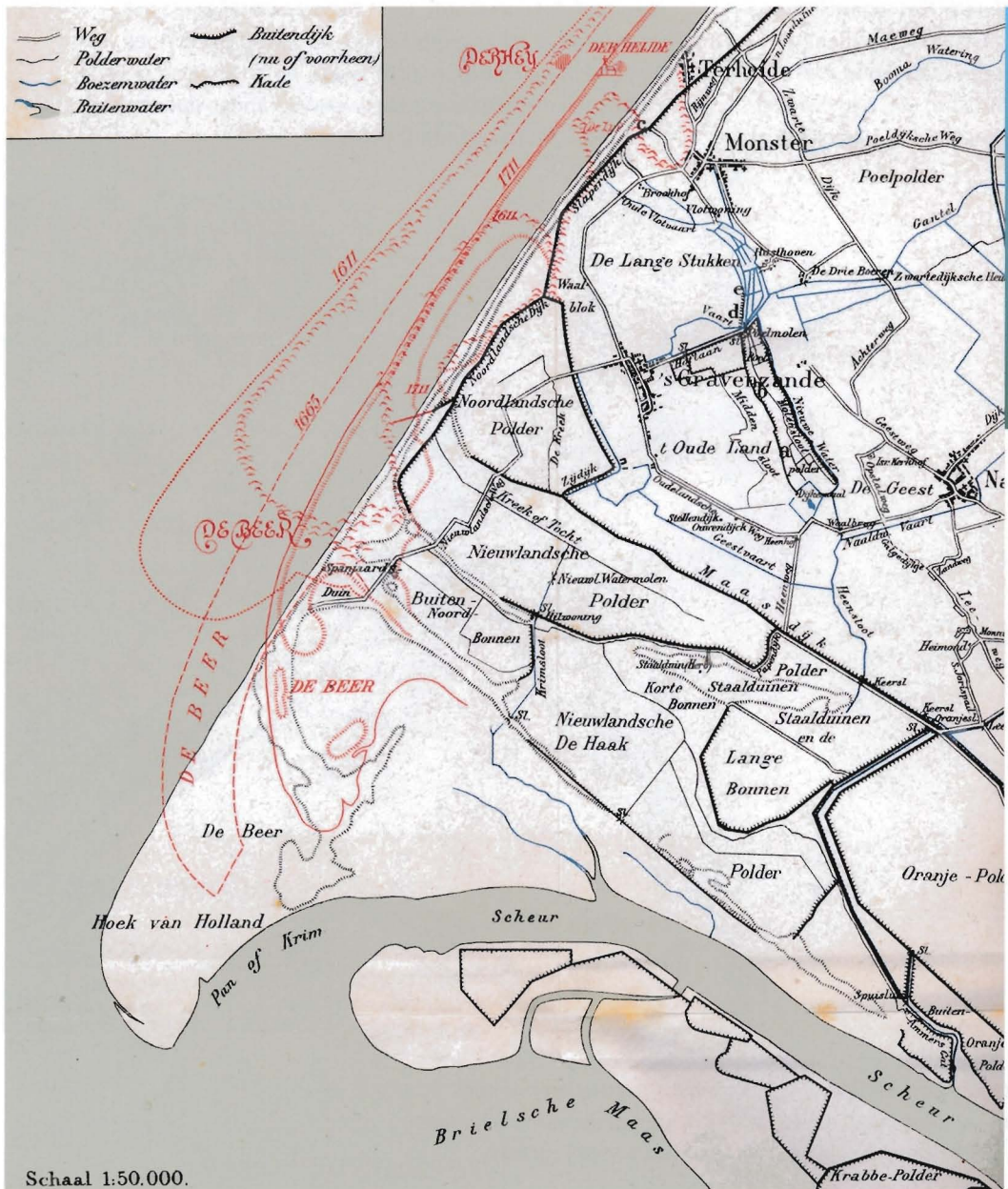

meente 's-Gravenzande waar het vanouds onder viel, zoals in verband met de strandvonderij op De Beer.¹⁶ Het gebied zou in de loop van de tijd uitgroeien tot een waar vogeldorado en kreeg dan ook de bijnaam 'het vogeleiland'. Zo lagen er grote broedkolonies van meeuwen, grote sterns en visdieven.¹⁷ Het zou in 1936 tot een beschermd natuurmonument worden verklaard. Het huidige natuurreservaat Kwade Hoek op Goeree langs de monding van het Haringvliet lijkt op veel plaatsen op De Beer van vroeger.

Na de aanleg van de Nieuwe Waterweg vond aan de zuidkant van de 'hoek' een snelle sedimentatie plaats in Het Wijde Slik en Het Rietgors.¹⁸ Daarvoor lag een rest van het Scheur, de Pan of Krim, vernoemd naar de Krimoorlog (1853-1856). Omstreeks 1920 verheelde een schelpenbank met De Beer: het Nieuwland of de

Omslag van het boek *Op het Vogeleiland* uit 1930. De vier auteurs, 'jonge honden' volgens dr. Jac.P. Thijsse in zijn voorwoord, schetsen in het boek een bijna paradijselijke toestand van een ongerept natuurgebied. Het boek bevat foto's van de vier auteurs en daarnaast nog eens 25 tekeningen, waarschijnlijk van de hand van G.J. Palthe, die ook het omslagontwerp heeft gemaakt. De tekening op de omslag toont het noordelijke deel van De Beer bij de Kievitenwei gezien in westelijke richting naar het Bakengat in de zeereep.

Het zuidelijk deel van (Zuid-)Holland op een kaart van historische geograaf dr. A.A. Beekman in een artikel uit 1919 met de situatie vlak voordat de Nieuwe Waterweg werd gegraven. Beekman tekende op een kaart-ondergrond van 1865 tevens de kustlijnen van 1611, 1665 en 1711. Ze geven goed het kustverlies van Delfland aan en illustreren ook duidelijk de forse, zuidwaartse groei van De Beer.

Schaal 1:50.000.

DE BEER: EEN ONBEGREPEN NAAM

De betekenis van de naam De Beer voor de zuidelijke punt van Holland is tot op de dag van vandaag niet geheel duidelijk. De naam verscheen voor het eerst op de kaart van Floris Balthasarsz. uit 1611. Het is voorstelbaar dat de landschappelijke ontwikkelingen aanleiding hebben gegeven tot de keuze van de naam De Beer. De kaart van Waghenauer uit 1592 laat een verheerde zandplaat met de naam Blencken zien met de toevoeging 'een steert sands die van Holland aff comt schieten'. Ook op de kaart van Maurits Walraven uit 1719, die was gebaseerd op een originele kaart van Symon Franken van Merwen uit 1591, zien we een smalle, langwerpige bank met de naam Den Beer van Hollandt. De zandbank lijkt op een soort drempel. In de vestingbouw is een 'beer' een uitstekende dam in een gracht die zoet en zout water scheidt. Etymologisch gezien is een van de betekenissen van 'beer' waterkering; en ook stutpilaar of dam. Het woord is mogelijk afgeleid van het Engelse 'bar' en later verworpen tot 'baar' in de betekenis van bank in een riviermond. De gemeentearchivaris van Rotterdam, mr. H.C. Hazewinkel, noemde in 1936 nog een betekenis van 'beer', namelijk drek

of modder. Dat lijkt echter meer van toepassing op Die Darij. Feit blijft dat het suggesties zijn en geen verklaringen, bij gebrek aan tijdgebonden teksten die nadere uitleg geven.

De naam Hoek van Holland was lange tijd gebruikelijk voor het zuidelijkste deel van Holland. In de periode dat de Nieuwe Waterweg werd gegraven, ontstond aan de noordkant van het kanaal een tijdelijke arbeidersnederzetting met de naam Oude Hoek. Later werd dit een dorp en kreeg het de naam Hoek van Holland. Daarmee ontstond aan het einde van de negentiende eeuw verwarring met het ten zuiden van de Nieuwe Waterweg gelegen gebied, dat ook Hoek van Holland werd genoemd. In de eerste decennia van de twintigste eeuw raakte de naam Hoek van Holland hierdoor in onbruik ten gunste van de naam De Beer. Nu was niet iedereen daar zo blij mee, zoals de veldornitholoog prof. G.J. van Oordt. Deze bezocht vanaf april 1908 vaak De Beer. Hij noemde het echter stelselmatig Hoek van Holland. Regelmatig sprak hij er zijn verbazing over uit dat de naam van het natuurgebied was vervangen door het in zijn ogen 'nietszeggende' De Beer.

De Beer op de topografische kaart van 1880. De Nieuwe Waterweg is dan zo'n tien jaar oud. De Afgedamde Scheur zou later nog worden ingepolderd. De Pan of Krim ging daarna verzanden en deel worden van het fameuze Rietmoeras, een verraderlijk maar ook vogelrijk gebied.

Zuidpunt. Ook aan de westkant van De Beer groeide in de luwte van de Zuidpier een nieuwe zandbank voor Het Groene Strand en ervoor lag ook nog de kleine Robbenplaat, waar tientallen zeehonden voorkwamen. In 1943 kwam in Het Wijde Slik de Pan- of Krimpolder tot stand, ter bescherming van de Atlantikwall op de westpunt van Rozenburg en deel van de Festung Hoek van Holland. In 1950 kwam de dam in de Brielsche Maas gereed, waarna de Westplaat ervoor uitgroeide tot 4 bij 1 kilometer. Tussen 1958 en 1965 werd het beroemde natuurmonument De Beer vergraven tot het industrie- en havengebied Europoort. Dit was een volgende fase in het proces waarbij de mens meer en meer de natuurlijke dynamiek aan banden legde en het landschap zijn wil oplegde. En zo werd in 1965 de uitspraak uit 1951, 'door stormen zijt ge ontstaan, slechts door stormen zult ge vergaan', alsnog werkelijkheid. Zij het waarschijnlijk anders dan ooit werd gedacht. ●

Wabe Korfmaker was opzichter van De Beer van 1946 tot en met de sluiting in 1964. Hier bekijkt hij, met zijn karakteristieke hoed, in de jaren vijftig de meeuwenkolonie.

VERANTWOORDING

NOTEN

- 1 Stichting Natuurmonument de Beer (1951), p. 3.
- 2 Op of rond 19 november 1421. Feitelijk was dit de Tweede Sint-Elisabethsvloed; vooral Holland en Zeeland werden getroffen. De eerste vond plaats in 1404; deze trof vooral Vlaanderen en Zeeland. De derde was in 1424 en richtte opnieuw in Zuidwest-Nederland veel schade aan.
- 3 Beekman (1919).
- 4 Engelbrecht (1934). Hij haalt aan J. van Heurn, *Geschiedenis en beschrijving der Merwedetakken beneden Dordrecht*, 1893, echter zonder verwijzing naar de pagina.
- 5 Engelbrecht (1934). Hij verwijst naar inventarisnummer 1086, *Kaart van de Maas van Rotterdam tot in zee met aanwassen, visscherijen en platen. 16de eeuw (1534-1542)*, van archiefinventaris 4.VTH, *Inventaris van de verzameling binnenlandse kaarten Hingman*, in het Nationaal Archief.
- 6 Engelbrecht (1934), Van Broekhoven 1986, Hofland 1986.
- 7 Waghenaer (1584).
- 8 Een vadem is ongeveer 1,8 meter, dus 3 à 4 vadem is circa 6,5 meter.
- 9 Schönfeld (1958, 1959).
- 10 Deze naam zou later worden gebruikt als naam voor de opzichterswoning op natuurmonument De Beer.
- 11 Waghenaer (1592).
- 12 Blaeu (1623).
- 13 Schönfeld (1958, 1959).
- 14 Het is zeer te betreuren dat in de recent verschenen *Atlas van het Westland* (2016) de begrippen slik en gors, zo typisch voor de noordelijke Delta, zijn vervangen door wad en kwelder, bekend uit de Waddenzee.
- 15 Anonymus (1858), Caland (1860/1861).

- 16 Sinds 1914 hoorde het gebied van De Beer deels bij de deelgemeente Hoek van Holland van de gemeente Rotterdam en deels bij de gemeente Rozenburg.
- 17 Zie bijvoorbeeld Van Beusekom et al. (1930) en Buijsman (2007).
- 18 Het Rietgors werd ook wel Vogelplaat genoemd.

Dr. Bert van der Valk (Deltares) wordt bedankt voor zijn opmerkingen bij de eerste versie van dit artikel.

LITERATUUR

- Anoniem (1858), *Rapport over de verbetering van den waterweg van Rotterdam naar zee, uitgebragt door een raad van den waterstaat, ingesteld bij besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5den november 1857, no. 125, 3de afdeling*, 's-Gravenhage
- Beekman, A.A. (1919), 'De Masemude', in: *Tijdschrift Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* xxxvi, 281-305
- Beusekom, G. van, F.P.J. Kooijmans, M.G. Rutten en N. Tinbergen (1930), *Het Vogeleiland, Laren*
- Blaeu, W.J. (1613), *Licht der Zee-vaert*, Amsterdam
- Blaeu, W.J. (1623), *Zeespiegel*, Amsterdam
- Broekhoven, J.G. van (1986), *De landschapsontwikkeling in de Maasmond 1550-1850 aan de hand van oude kaarten*, doctoraalscriptie UvA, Amsterdam
- Buijsman, E. (2007), 'Een eerste klas landschap'. *De teloorgang van natuurmonument De Beer*, Utrecht
- Caland, P. (1860/1861), 'Over eb en vloed', in: *Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs*, 29-58
- Engelbrecht, W.A. (1934), 'Het ontstaan van den Hoek van Hoiland', in: *Rotterdamse Jaarboekje*, 55-64
- Hofland, T.H. (1986), 'De bevaarbaarheid van de Maasmond sedert de 16e eeuw', doctoraalscriptie UvA, Amsterdam, samengevat in: *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 4, 84-89

- Schönfeld, M. (1958), 'Van zandbanken en eilandjes', in: *Mededelingen Vereniging Naamkunde* xxxiv, 96-106
- Schönfeld, M. (1959), 'Nog iets over namen van zandbanken', in: *Bijdragen en mededelingen Naamkunde* xvi, 1-5
- Stichting Natuurmonument de Beer (1951), *Het natuurmonument 'De Beer'*, Utrecht
- Waghenaer, L.J. (1584), *Spiegel der Zeevaert*, Amsterdam
- Waghenaer, L.J. (1592), *Thresoor der Zeevaert*, Amsterdam

OVER DE AUTEURS

Frans Beekman (1940) stond van 1966 tot 2001 voor de klas, na 1970 als leraar aardrijkskunde aan de Rijks-scholengemeenschap te Zierikzee. Hij promoveerde in 2006 aan de Universiteit van Amsterdam met het proefschrift *De Kop van Schouwen onder het zand*. Hij publiceert regelmatig over natuur, landschap en archeologie in publiekstijdschriften. Het vogeleiland De Beer was in zijn tienerjaren het 'paradijs'.

Ed Buijsman (1948) is veertig jaar werkzaam geweest op diverse deel terreinen van het onderzoek van de luchtverontreiniging in Nederland. Daarnaast doet hij onderzoek naar veranderingen in het Nederlandse landschap en naar de achtergronden daarvan. In 2007 publiceerde hij zijn boek 'Een eerste klas landschap'. De teloorgang van natuurmonument De Beer. In het jaar van 2017 zal van zijn hand een boek verschijnen over de geschiedenis van de grote stern in Nederland. Zie voor meer informatie ook de websites www.natuurmonumentdebeer.nl en www.grotestern.nl.